

Bartosz M. Walczak

Rewitalizacja środowiska zurbanizowanego w procesie kształcenia studentów architektury na Politechnice Łódzkiej na przykładzie wybranych międzynarodowych warsztatów

Wprowadzenie

Rewitalizacja to jedno z największych wyzwań, które stoją przed współczesnymi społeczeństwami post-industrialnymi. Jest świadectwem gwałtownych przeobrażeń jakie rozpoczęły się w drugiej połowie XX wieku i trwają nadal, a które obejmują swoim zasięgiem nie tylko szeroko pojmowany przemysł, ale niemal każdą dziedzinę życia. Co więcej, pojawiają się kolejne obszary problemowe (w ujęciu terytorialnym i merytorycznym). Wiąże się to z dynamicznym charakterem zmian społeczno-gospodarczych o zasięgu globalnym, opisanych przez Alvina Tofflera jako „trzecia fala”¹. Oznacza to, że po uporaniu się z aktualnymi potrzebami rewitalizacyjnymi władze lokalne, na których spoczywa ten obowiązek, staną z pewnością przed kolejnymi wyzwaniami. Mamy zatem sytuację kryzysową, która staje się działaniem ciągłym, co wymaga nie tylko umiejętnego zarządzania, ale także odpowiedniego przygotowania specjalistów przygotowujących poszczególne projekty, a następnie odpowiedzialnych za ich wdrażanie.

Z tego względu niezwykle istotne jest odpowiednie przygotowanie fachowców. Ze względu na swoją specyfikę rewitalizacja jest procesem złożonym, w którym uczestniczyć powinni specjaliści wielu dziedzin – w tym, co oczywiste, architekci i urbaniści. Jak zatem są przygotowywani studenci do uczestniczenia w przedsięwzięciach rewitalizacyjnych? Z przeglądu programów

¹ A. Toffler, *The Third Wave*, Bantam Books, Nowy Jork 1980 (polskie wydanie: A. Toffler, *Trzecia Fala*, PIW, Warszawa 1997).

nauczania na dziesięciu wiodących kierunkach architektonicznych prowadzonych na polskich uczelniach wyższych wynika, że w dwóch przypadkach rewitalizacja w ogóle nie została uwzględniona. Natomiast w kolejnych dwóch występuje w zawężonym zakresie merytorycznym (rewaloryzacja zespołów urbanistycznych w ramach konserwacji) lub ograniczona została do cyku wykładów². Jednocześnie trzeba pamiętać, że nawet w pozostałych przypadkach nauczanie przyszłych architektów ogranicza się do rozwiązywania problemów przestrzennych w skali architektonicznej i urbanistycznej. We współczesnych realiach szkolnictwa wyższego w Polsce dość trudne jest zapewnienie studentom w ramach jednego przedmiotu kursowego dostępu do specjalistów z wielu dziedzin, między innymi takich jak socjologia, geografia czy ekonomia. Rozwiązaniem pozwalającym wypełnić – przynajmniej do pewnego stopnia – tę lukę, wydają się być warsztaty. Są to, zgodnie z definicją zawartą w słowniku języka polskiego: „zajęcia praktyczne doskonalące jakąś umiejętność”³. Pojęcie to jest obecnie bardzo często stosowane i używane do określania niezwykle szerokiego wachlarza działań, które łączy przede wszystkim fakt iż jest to proces grupowy, realizowany w stosunkowo krótkim czasie, w którym rola nauczyciela sprowadza się do doradzania, moderowania i ukierunkowania.

Kształcenie architektów jest procesem skomplikowanym i złożonym, obejmującym wiele komponentów. Jednym z istotnych elementów jest stworzenie studentom możliwości wykorzystania zdobytej wiedzy w praktyce oraz okazji do zaprezentowania wiedzy i umiejętności. Wymaga tego nie tylko specyfika zawodu, ale także wprowadzana na polskich uczelniach reforma programów nauczania, związana z wdrażaniem tzw. systemu bolońskiego, kładącego duży nacisk na konieczność nie tylko przekazywania wiedzy studentom, ale także kształtowania postaw i umiejętności. Na przykładzie kilku wybranych projektów zrealizowanych przez Instytut Architektury i Urbanistyki Politechniki Łódzkiej we współpracy z uczelniami zagranicznymi w ciągu minionej dekady, postaram się sprawdzić, na ile znana od lat formuła warsztatów studenckich wypełnia wyżej wspomniane wymogi procesu dydaktycznego, a także w jakim zakresie znajduje ona zastosowanie w nauczaniu przedmiotów związanych z rewitalizacją historycznego środowiska zurbanizowanego.

Warsztaty w Moguncji, 2004-2005⁴

Greckie słowo *palimpsest*, oznaczające wielokrotnie nadpisywany dokument, stało się hasłem międzynarodowych warsztatów studenckich zorganizowanych w latach 2004-2005 w Moguncji przez wydział architektury miejscowej szkoły wyższej – Fachhochschule Mainz. Do udziału zostali zaproszeni przedstawiciele pięciu europejskich uczelni. Organizatorzy chcieli w ten sposób przełamać impas jaki powstał w lokalnym środowisku wokół kwestii związanych z przekształceniami jednego

² Kierunki wybrano na podstawie rankingu miesięcznika *Perspektywy* z 2014 roku. Rozpoznanie przeprowadzono w oparciu o programy nauczania ogólnodostępne na stronach internetowych uczelni.

³ *Słownik języka polskiego*, tom 2., Warszawa, PWN 2007, s. 447.

⁴ J. Olenderek, B.M. Walczak, „Wystawa podwójnie jubileuszowa”, *Życie Uczelni*, nr 92, 2005, s. 48.

z najbardziej historycznych fragmentów miasta – dawnej cytadeli wzniesionej w sąsiedztwie reliktów rzymskiej osady *Mogontiacum*, gdzie kolejne warstwy kulturowe narosły przez stulecia jak na tytułowym dokumencie.

Prace projektowe były poprzedzone serią wykładów wprowadzających z udziałem przedstawicieli władz lokalnych oraz specjalistów wielu dziedzin, co pozwoliło nakreślić uczestnikom problematykę rejonu cytadeli, będącego przedmiotem warsztatów, w jak najpełniejszy sposób. Kolejnym etapem była wspólna dyskusja – „burza mózgów” – w trakcie której studenci próbowali zdiagnozować najważniejsze problemy funkcjonalno-przestrzenne w analizowanym obszarze, a następnie sformułować wstępne założenia projektów realizowanych w międzynarodowych grupach.

Uczestnicy warsztatów zakładali, że kluczem do rozwiązania problemu jest świadomość historyczna mieszkańców i odwiedzających Moguncję turystów. W większości przypadków młodzi projektanci wychodzili z założenia, że zabytki można przywrócić do życia jedynie wtedy, gdy są odwiedzane zarówno przez turystów, jak i mieszkańców. Taka idea przyświecała grupie, która zaproponowała stworzenie nocnej iluminacji miasta. Projekt zakładał zaznaczenie najważniejszych obiektów miasta za pomocą kolorowych snopów światła, które miałyby jednocześnie wyróżniać poszczególne okresy historyczne. Inny pomysł zakładał rozmieszczenie w przestrzeni miasta sieci obiektów – rodzaju *camera obscura* – dzięki którym turyści zwiedzający Moguncję mogliby zobaczyć rekonstrukcje nieistniejących już budowli. Zaprezentowano też propozycje łączące (również optycznie) centrum miasta, promenadę nad Renem i cytadelę, ponad istniejącą linią kolejową. Studenci projektowali ulice spacerowe znad rzeki do fortecy oraz dworce autokarowe lokalizowane na platformach nad torami. Natomiast projekt zatytułowany „Dziura w cytadeli” zakładał z jednej strony konieczność zachowania istniejących budowli, zaś z drugiej postulował umieszczenie pod ziemią bogatego programu funkcjonalnego – od parkingu miejskiego po centrum hotelowo-konferencyjne. Zgodnie z tą koncepcją na powierzchni miałyby powstać rekreacyjno-wypoczynkowe tereny zielone harmonijnie łączące się z rezerwatem przyrody w dawnej fosie fortecy.

Po powrocie z Niemiec w trakcie semestru zimowego projekty były kontynuowane w ramach zajęć z przedmiotów „Rehabilitacja Środowiska Zurbanizowanego” oraz „Projektowanie Architektoniczne Obiektów Użyteczności Publicznej”. W kwietniu studenci wraz z opiekunami pojechali ponownie do Moguncji z gotowymi wizjami projektowymi. Opracowania były prezentowane w Galerii Miejskiej „Brückenturm”. Wystawie towarzyszyła konferencja prasowa z udziałem władz miasta, z której sprawozdanie zamieścił między innymi renomowany dziennik „*Algemeine Zeitung*”.

Zakończenie projektu *Palimpsest* zbiegło się z obchodami sześćdziesięciolecia Politechniki oraz dwudziestopięciolecia współpracy między Instytutem Architektury i Urbanistyki Politechniki Łódzkiej a Fachhochschule Mainz. Z tej okazji zorganizowano wystawę podsumowującą warsztaty, na której otwarcie przyjechali profesorowie z Moguncji. Wśród których należy wymienić przede wszystkim prof. Helmuta Kanisa – inicjatora tej współpracy międzyuczelnianej, a także prof. Emila Hädlera, szczególnie zaangażowanego w liczne przedsięwzięcia podejmowane przez obie uczelnie na polu konserwacji zabytków i rewitalizacji środowiska zurbanizowanego, niejednokrotnie przy współudziale innych partnerów europejskich.

Warsztaty w Łodzi, 2007⁵

Kolejne, związane z problematyką przekształceń historycznych obszarów, warsztaty studenckie zostały zorganizowane przez Instytut Architektury i Urbanistyki PŁ przy współudziale Wydziału Historii, Youngstown State University (Ohio, USA). W trzydniowych warsztatach poświęconych poprzemysłowemu dziedzictwu architektonicznemu Łodzi uczestniczyli studenci z Grecji, Polski i Stanów Zjednoczonych oraz przedstawiciele niezależnej amerykańskiej organizacji zajmującej się ochroną dziedzictwa przemysłowego (Society for Industrial Archeology – SIA).

Tym razem warsztaty nie miały charakteru projektowego. Pierwszego dnia łódzcy studenci architektury przedstawiali referaty na temat rozwoju przestrzennego Łodzi oraz wybranych zespołów poprzemysłowych, które stanowiły podstawę do dalszej dyskusji na temat przeszłości, teraźniejszości i przyszłości zabytków Łodzi. Opiekunowie grupy amerykańskich studentów dr Thomas Leary i dr Helene Sinnreich podkreślali wysoki poziom merytoryczny wystąpień, dzięki którym uczestnicy zagraniczni mogli lepiej zrozumieć historię Łodzi i jej zabytki.

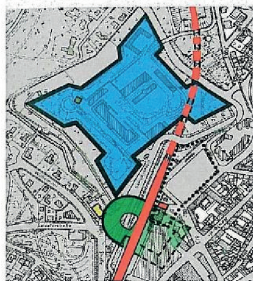
W drugiej części warsztatów uczestnicy wspólnie zwiedzali dawne zespoły fabryczno-mieszkalne zakładów Izraela Poznańskiego i Karola Scheiblera, gdzie zapoznali się problematyką rewitalizacji i adaptacji na przykładzie ukończonego projektu „Manufaktura” oraz projektu będącego w trakcie realizacji – „Lofty u Scheiblera”. Dużym zainteresowaniem uczestników cieszyło się „Muzeum Fabryki” poświęcone historii zakładów Poznańskiego – zwłaszcza prezentacja maszyn tkackich. Studenci mówili zgodnie, że dzięki takim ekspozycjom mogą lepiej zrozumieć istotę zabytkowych budynków przemysłowych, w których architektura łączy się nierozzerwalnie z technologią produkcji. Szczególnie wrażenie na uczestnikach zrobiła dawna elektrownia zakładów Scheiblera na ulicy Tymienieckiego. Carol Poh Miller z SIA podkreślił rangę tego unikatowego budynku – zabytku techniki i jednocześnie arcydzieła secesji.

Warsztaty w Cottbus, 2010

W kwietniu 2010 roku odbyły się w Cottbus międzynarodowe warsztaty, w których uczestniczyli studenci architektury z HL Lausitz, Università della Calabria, PWSZ w Nysie oraz Politechniki Łódzkiej. Głównym organizatorem wydarzenia był prof. Markus Otto z miejscowej uczelni. Tematyka była ukierunkowana na problem aktywizacji i rewitalizacji terenów powojсковych. Uczestnicy mieli zmierzyć się z trudną przeszłością jednego z budynków znajdujących się na terenie dawnego wojskowego lotniska w Cottbus, gdzie stacjonowała jednostka, która bombardując Wieluń, rozpoczęła działania wojenne podczas drugiej wojny światowej. Zadaniem studentów było przygotowanie instalacji przestrzennych, inspirowanych historią miejsca, ale także ukazujących potencjał miejsca i możliwości jego rewitalizacji.

A zatem, w ciągu zaledwie kilku dni uczestnicy warsztatów musieli zmierzyć się z wyzwaniem polegającym na zidentyfikowaniu problemu, przedstawieniu propozycji projektowej, a następnie jej realizacji. Nie bez znaczenia był także element współzawodnictwa, gdyż studenci zostali podzieleni na kilka międzynarodowych zespołów.

⁵ B.M. Walczak, „Warsztaty studentów architektury”, *Życie Uczelni*, nr 100, 2007, s. 30.

KLEINE NACHRICHTEN

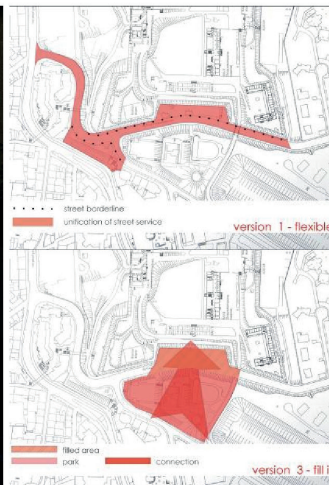
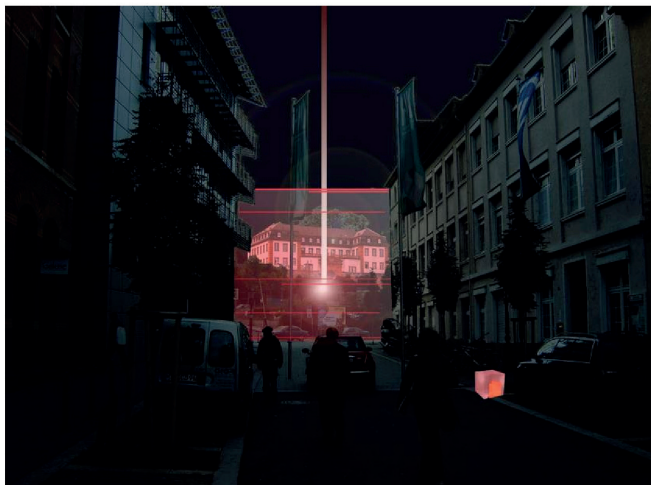
Spannungsgeladenes Entwurfsabenteuer rund um die Mainzer Zitadelle: „Watch this space!“

Se an – der Fachbereich Architektur der Fachhochschule Mainz möchte die „Forum“-Leser an dieser Stelle darauf aufmerksam machen, dass in der Herbst-Ausgabe ein ausführlicher Artikel über

den internationalen Workshop „Palimpsest“ erscheinen wird. Zweimal bereits reisten Architekturstudenten aus Polen und Frankreich an, um sich in Entwurfsteams mit deutschen Studenten Gedanken über das Gebiet rund um die Mainzer Zitadelle, das Römische Theater und den Südbahnhof zu machen. In enger Kooperation mit den Ämtern der Stadt

und mit der Hilfe vieler Sponsoren wurden „Palimpsest 1“ und „Palimpsest 2“ organisiert. Die Studenten wurden so auf den Weg gebracht und erhielten die Gelegenheit ihre Ansätze öffentlich zu diskutieren. Mehr zum spannungsgeladenen Entwurfsabenteuer gibt es in der Herbst-Ausgabe – gemäß dem Motto: „Watch this space!“

■ Piętnaścioro studentów z Instytutu Architektury i Urbanistyki PŁ uczestniczyło w międzynarodowych warsztatach projektowych w Mainz (Moguncja). Organizowane są one pod egidą Fachhochschule Mainz i zgromadziły blisko 40-osobową grupę z Anglii (Leeds Metropolitan University), Francji (Ecole d'Architecture de Lille), Polski (Politechnika Łódzka) i Niemiec (Fachhochschule Mainz). Warsztaty stanowią wstęp do dalszych prac projektowych, które studenci będą kontynuować w semestrze zimowym. Na wiosnę 2005 r. projekty zostaną zaprezentowane w Mainz, a w maju w Łodzi podczas obchodów 60-lecia powstania PŁ.

II. 1. Warsztaty w Moguncji w latach 2004-2005
(oprac. B.M. Walczak na podstawie fotografii własnych oraz materiałów prasowych)

Większość zaproponowanych rozwiązań zwracało uwagę na to, że negatywne konotacje związane z budynkiem oraz fakt, iż nie funkcjonuje on w świadomości lokalnej społeczności, stanowią główne bariery utrudniające podjęcie jego rewitalizacji. Znalazło to odzwierciedlenie w zrealizowanych instalacjach. W ramach projektu „Up in the Air” studenci wykonali serię pocztówek ukazujących różne możliwości wykorzystania budynku i jego otoczenia (na funkcje biurowe, mieszkaniowe, rekreacyjne i sportowe), a następnie rozdawali je mieszkańcom Cottbus. Inne grupy koncentrowały się na przestrzennej interpretacji historii obiektu, a także metaforycznym ukazaniu potencjalnych kierunków jego przekształcenia w przyszłości. Jednym z bardziej udanych projektów była instalacja „From the dark to the light”, w której studenci posłużyli się formą drzewa, aby w symboliczny sposób pokazać przejście od mrocznej przeszłości do rozświetlonej wielowątkowej przyszłości.

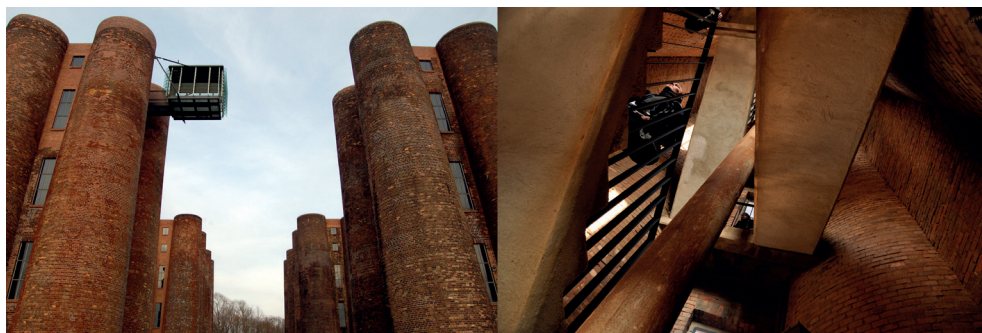
Wydaje się, że niezwykle ważne i pouczające spostrzeżenie jakiego dokonali uczestnicy warsztatów sprowadzało się do konstatacji, iż budynek sam w sobie był „neutralny”. Zastosowane rozwiązania funkcjonalno-przestrzenne nie odbiegały od innych tego typu realizacji z lat 30. XX wieku. Przeszkodą był negatywny wizerunek miejsca związany z jego historią oraz lokalizacją w zaniedbanej części miasta.

Il. 2. Warsztaty w Łodzi w 2007 roku. Po lewej - dyskusja przy makiecie „Loftów u Scheiblera”; po prawej - wizyta studialna w muzeum na terenie „Manufaktury”, na pierwszym planie dr Thomas Leary z Youngstown State University (fot. B.M. Walczak)

Il. 3. Warsztaty w Cottbus w 2010 roku. Po lewej prof. Jan Salm w dyskusji z uczestnikami warsztatów. Po prawej instalacja „From the dark to the light” (fot. B.M. Walczak /Archiwum Zakładu Historii Architektury, Budowy Miast i Konserwacji Zabytków)

Il. 4. Warsztaty w Cottbus w 2010 roku. Wycieczka po IBA Fürst-Pückler-Land - pozostałości koksowni w Lauchhammer, czyli łужицкие Castel del Monte. Widok ogólny oraz wnętrze (fot. B.M. Walczak /Archiwum Zakładu Historii Architektury, Budowy Miast i Konserwacji Zabytków)

W ramach warsztatów została także zorganizowana wycieczka, podczas której studenci mogli zapoznać się z działaniami rewitalizacyjnymi, realizowanymi na terenie Łużyc w ramach projektu Internationale Bauausstellung (IBA) Fürst-Pückler-Land. Dla uczestników z Łodzi było to niezwykle interesujące doświadczenie, gdyż tamtejsza problematyka związana przede wszystkim z przemysłem wydobywczym (kopalnie odkrywkowe węgla brunatnego) wymaga podejmowania zupełnie innych działań aniżeli w realiach dużego miasta związanego z przemysłem włókienniczym.

Warsztaty w Berlinie, 2011

Kolejne warsztaty zorganizowane przez HL Lausitz odbyły się w kwietniu 2011 roku w Berlinie. Tym razem przedmiotem zadania projektowego było przekształcenie dawnej stacji transformatorowej przy Wihelminenhofstrasse w dzielnicy Oberschöneweide.

Wykonane przez uczestników projekty zakładały integrację terenu dawnej stacji z otoczeniem odradzającej się stopniowo południowo-wschodniej części miasta. Każda z proponowanych interwencji reprezentowała nieco inne podejście do problematyki rewitalizacji obszarów poprzemysłowych. Pierwszy projekt koncentrował się przede wszystkim na procesie, zakładając stopniową adaptację kolejnych obiektów. Autorzy tej propozycji szczególną wagę przywiązywali do kontekstu urbanistycznego adaptowanego zespołu. Kolejna grupa studentów zaproponowała dostosowanie funkcji do struktury zabytkowych budynków oraz ścisłe jej powiązanie z istniejącym w sąsiedztwie kampusem wyższej uczelni. W trzeciej z prezentowanych koncepcji projektanci starali się uzyskać nowe powiązania przestrzenne w obrębie adaptowanego zespołu. Interesującym pomysłem była próba integracji zabudowy w obrębie zespołu, a zarazem jej identyfikacji w przestrzeni miejskiej z zastosowaniem prostego zabiegu, polegającego na wprowadzeniu czerwonych sześcianów o zróżnicowanej wielkości i funkcji. Ostatni z wykonanych w trakcie warsztatów projektów kładł duży nacisk na innowacyjność. Studenci zaproponowali interaktywne centrum promocji nowych, odnawialnych źródeł energii, przy czym propozycja koncentrowała się przede wszystkim na prezentacji idei, w mniejszym zaś stopniu na rozwiązaniach architektonicznych.

Il. 5. Warsztaty w Berlinie w 2011 roku. Po lewej studenci w trakcie pracy nad projektami, po prawej inspirujące otoczenie dawnego browaru adaptowanego na centrum kulturalne (fot. B.M. Walczak)

Jednak nie tylko tematyka projektu wprowadzała studentów w problematykę rewitalizacji. Uczestnicy mogli jej doświadczać przez cały czas trwania warsztatów, które umieszczone zostały w przekształconym browarze w sercu berlińskiej dzielnicy Prenzlauerberg, będącej przedmiotem szeroko zakrojonych działań zmierzających do jej odnowy architektonicznej, urbanistycznej i społecznej. Niezwykle inspirujące było także sąsiedztwo licznych galerii i wystaw usytuowanych w obrębie dawnego browaru. Wśród artystów, którzy prezentowali tam swoje prace, był między innymi Ai Weiwei, którego asystenci pracowali literalnie „przez ścianę” ze studentami. Sam artysta był w tym czasie niestety przetrzymywany przez chińskie władze w areszcie.

Warsztaty na Księżym Młynie w Łodzi 2011-2012

Jesienią 2011 roku we współpracy z Urzędem Miasta Łodzi zostały zorganizowane warsztaty dla studentów architektury z Politechniki Łódzkiej, gospodarki przestrzennej z Uniwersytetu Łódzkiego. Uczestnicy mieli opracować swoje propozycje zagospodarowania zabytkowego zespołu domów robotniczych przy fabryce Karola Scheiblera na Księżym Młynie w Łodzi.

Inauguracja miała miejsce w Dużej Sali Obrad Urzędu Miasta Łodzi. W trakcie spotkania studenci zostali zapoznani z historią osiedla, a także założeniami zintegrowanego programu jego rewitalizacji. W oparciu o uzyskane informacje oraz materiały przygotowane przez pracowników Biura ds. Inwestycji UMŁ uczestnicy warsztatów mieli opracować projekt w formie opisowej i wizualnej koncepcji programowo-przestrzennej dla osiedla domów rodzinnych na Księżym Młynie, a następnie stworzyć koncepcję architektoniczną wybranej posesji.

Dzięki udziałowi studentów architektury oraz gospodarki przestrzennej prace projektowe miały charakter zbliżony do rzeczywistych działań rewitalizacyjnych, wymagających współpracy specjalistów różnych dziedzin z samorządem terytorialnym. Nie bez znaczenia był także fakt, iż warsztaty były organizowane w ramach przygotowania rzeczywistego programu odnowy dawnego osiedla robotniczego na Księżym Młynie, który na podstawie uchwały Rady Miejskiej z lipca 2010 roku ma doprowadzić do poprawy warunków życia mieszkańców poprzez dokonanie modernizacji istniejących budynków, zgodnie z wytycznymi konserwatora zabytków, oraz wprowadzenie tam nowych funkcji użytkowych.

Il. 6. Warsztaty na Księżym Młynie w Łodzi, 2011-2012. Po lewej – inauguracja warsztatów w sali Urzędu Miasta Łodzi, w centrum - osiedle Księży Młyn, po prawej – rozdanie nagród dla najlepszych prac wykonanych przez studentów z udziałem wiceprezydent Agnieszki Nowak (oprac. B.M. Walczak na podstawie fotografii własnej oraz materiałów UML)

Studenci pracowali w grupach liczących od czterech do sześciu osób. W odróżnieniu od typowych warsztatów, które trwają zaledwie kilka dni, w tym przypadku uczestnicy po intensywnych zajęciach wprowadzających mieli ponad dwa miesiące na dopracowanie swoich pomysłów. Pod koniec stycznia 2012 odbyło się podsumowanie trzymiesięcznej pracy przyszłych geografów, urbanistów i architektów. Organizatorzy postanowili wyróżnić pięć spośród 14 zespołów projektowych. Nagrody wręczała pani Agnieszka Nowak, która jako wiceprezydent Łodzi była odpowiedzialna za rewitalizację Księżego Młyna. Wśród nagrodzonych pomysłów znalazło się kilka ciekawych rozwiązań, np. utworzenie Alei Rzemieślników, grupującej przedstawicieli tradycyjnych zawodów. Studenci znaleźli też sposób na połączenie pomieszczeń na pierwszym piętrze i poddaszu, dzięki któremu powstać mogłyby dwupoziomowe mieszkania. Wiele uwagi poświęcono programowi społecznemu dla osiedla. Warto podkreślić, iż wszystkie koncepcje były w późniejszym okresie poddawane konsultacjom społecznym, stanowiąc jeden z elementów prac poprzedzających rozpoczęcie rewitalizacji osiedla.

Podsumowanie

Organizacja międzynarodowych warsztatów studenckich ma w Instytucie Architektury i Urbanistyki Politechniki Łódzkiej długą, ugruntowaną tradycję. Jedno z pierwszych przedsięwzięć tego typu, które było poświęcone problemom przekształceń problemowych obszarów historycznych miało miejsce już w latach 90. XX wieku. Warsztaty te zostały zorganizowane we współpracy z RWTH Aachen i dotyczyły... rejonu Dworca Fabrycznego (sic!). W ciągu kolejnych dziesięcioleci studenci podejmowali wyzwania stawiane im przez organizatorów próbując przedstawić odpowiedzi na problemy historycznych obszarów w Berlinie, Cottbus, Moguncji oraz - oczywiście - Łodzi (ostatnio w ramach cyklicznych spotkań uczelni frankofońskich)⁶. W tym okresie realizowane były ponadto międzynarodowe projekty o charakterze bardziej

⁶ <http://www.bais.p.lodz.pl/index.php/rea-lodz-2014> (dostęp: 22.02.2015).

konserwatorskim, takie jak w Słobitach⁷ oraz Lubawie⁸. Odmienny charakter miały warsztaty w Wersalu, które poświęcone były architekturze barokowych rezydencji.

Warsztaty w literaturze poświęconej dydaktyce są uważane za integralny element procesu kształcenia studentów, szczególnie istotny na kierunkach związanych z działalnością kreatywną. Jak zauważa Magdalena Parnasow „warsztat skłaniając do nietypowych działań rozwija wyobraźnię, poszerza horyzonty poznawcze (...) uczy twórczego wykorzystania posiadanych wiadomości, stwarza nieograniczone możliwości do aktywnego działania. Jest podbudową pod procesy myślowe wpływające na wszechstronny rozwój osobowości. Uaktywnia twórcze działanie poprzez skłanianie do spontanicznych reakcji. Pobudza do kształtowania poglądów oraz ich śmiałego, nieskrępowanego wyrażania. Stwarzając sytuację sztuczną, przywołuje jednak naturalne procesy, uruchamia emocje, budzi refleksje. Warsztat łączy zdobywanie wiedzy z przyjemnością kreatywnego działania”⁹.

W odniesieniu do przytoczonych w niniejszym rozdziale przykładów, można stwierdzić, że metoda ta sprawdziła się, stanowiąc ważne uzupełnienie podstawowego kursu kształcenia, który - jak już zostało wspomniane na wstępie - jedynie w niewielkim zakresie umożliwia studentom zapoznanie się z niezwykle złożoną problematyką rewitalizacyjną. Co więcej, opisane powyżej działania znakomicie wpisują się także w szeroko wprowadzane na niektórych uczelniach nauczanie oparte na rozwiązywaniu problemów (*Problem Based Learning*). Warto przy tym jednak pamiętać, że w całym procesie kształcenia studenci architektury są stawiani wobec zadań o charakterze problemowym, w których jest możliwych wiele równorzędnych rozwiązań. Wyjątkowość warsztatów, w szczególności międzynarodowych, polega na przejściu całego procesu w relatywnie krótkim czasie, w którym uczestnicy muszą się zintegrować w obrębie grupy projektowej, zidentyfikować problem, zaproponować rozwiązanie, a niekiedy także podjąć jego realizację/wdrożenie (tak jak miało to miejsce w Cottbus). Organizacja warsztatów pozwala także, tak jak to miało miejsce w przypadku Księżego Młyna, na pracę w interdyscyplinarnych zespołach, co jest praktycznie nieosiągalne w ramach tradycyjnego projektu kursowego.

Wzrasta świadomość, że rewitalizacja obszarów zurbanizowanych w większości przypadków dotyczy terenów i obiektów o dużych wartościach kulturowych. Zmusza do poszukiwania rozwiązań godzących ochronę i rozwój, co jest jednym z największych wyzwań współczesnego warsztatu architektonicznego, gdyż nieodpowiednie działania mogą stać się wielkim zagrożeniem dla historycznego dziedzictwa i zarzewiem konfliktów społecznych.

W odniesieniu do dziedzictwa przemysłowego, które jest tak istotne dla Łodzi i innych ośrodków produkcyjnych naszego kontynentu, dzięki warsztatom studenci mają okazję zetknąć się z zagadnieniami wykraczającymi poza zjawiska znane im na co dzień. Wynika to nie tylko z odmiennych uwarunkowań społeczno-gospodarczych, ale także odmiennej specyfiki innych gałęzi przemysłu. Dzięki bezpośredniemu

⁷ R. Mikielwicz (red.), *Architektura współczesna w środowisku historycznym*, Politechnika Łódzka, Łódź 1995.

⁸ A. Kępczyńska-Walczak, B.M. Walczak, „The Integration of IT within the Early Stage of Architectural Conservation Design. A pedagogical experience” [w:] W. Dokonał, U. Hirschberg (red.), *Digital Design*, Graz, eCAADe, 2003, ss. 493-500.

⁹ M. Parnasow, „Warsztaty – ich istota i znaczenie” [w:] Z. Andrzejak, L. Kacprzak, K. Pająk (red.), *Polski system edukacji po reformie 1999 roku. Stan, perspektywy, zagrożenia*, Fundacja Edukacja XXI wieku/Elipsa, Poznań-Warszawa 2005, ss. 239-241.

kontaktowi z adaptowanym obiektem dostrzegają, że istota budynku produkcyjnego nie ogranicza się do form architektonicznych, ale obejmuje elementy wyposażenia oraz relikty technologii produkcji.

Bardzo cennym elementem warsztatów jest kontakt z lokalnymi władzami oraz mieszkańcami, co nie tylko zmusza do większej odpowiedzialności za podejmowane decyzje, ale przede wszystkim upodabnia zadanie studialne do rzeczywistego procesu rewitalizacyjnego, w którym występuje wielu aktorów, często o sprzecznych interesach (znakomitym przykładem takiej sytuacji były warsztaty w Moguncji): „mamy nadzieję, że nasze projekty staną się przyczynkiem do całościowego spojrzenia na problemy urbanistyczne miasta” pisał jeden z uczestników na łamach miesięcznika „Architektura-Murator”¹⁰. Należy wyrazić nadzieję, że nie był to głos odosobniony, a korzyść z warsztatów obopólna – władze lokalne (będące w większości przypadków współorganizatorem) uzyskują nowe, „świeże” spojrzenie na problem, zaś studenci – nowe doświadczenia i umiejętności niezbędne w przyszłej działalności zawodowej.

¹⁰ T. Rymarek, „Palimpsest – warsztaty w Moguncji”, *Architektura-Murator*, nr 2, 2005, ss. 74-75.